

דפים 1 – 2

יא. תשלומין ב'מיטב שדהו' כיצד? מיטב שדהו של מזיק או של נזיק?

לדברי הכל אין משלם יותר על מה שהזיק, וכן בספק אם אכל ערוגה שמינה או כחושה – אינו משלם דמי שמינה (כן אמר רבא שלא כסברת רב אידי בר אבין בדעת רבי ישמעאל), אלא שנחלקו תנאים על איכות הקרקע אותה הוא משלם; –

רבי ישמעאל אומר מיטב שדהו ומיטב כרמו – של נזיק (גזרה שוה 'שדה-שדה'). כלומר משלם בקרקע המשובחת של הנזיק. רבי עקיבא אומר: של מזיק (... ישלם – של זה שמשלם. וראה עוד להלן על הגדרת 'מיטב של מזיק'). ופירש רב אחא בר יעקב כגון שהיתה עידית של נזיק כזיבורית של מזיק; רבי ישמעאל סבר: שמיין בשל נזיק (ונותן לו זיבורית שלו) ורבי עקיבא סבר בשל מזיק (נותן לו עידית שלו). ואולם אם היתה זיבורית של מזיק פחותה מעידית של נזיק, גם לרבי ישמעאל נותן לו מעידית שלו (ועל כגון זה הועיל דיוק המקרא לשלם מעידית שלו).

א. יש אומרים שבאופן זה צריך ליתן לו דוקא מעדית שלו, לקיים קרא כדכתיב (כן דעת הרא"ש). וכן דקדק באמת ליעקב' מלשון רש"י. וכן נראה לשמוע מדברי הראב"ד סוף דף ז. ויש אומרים שיכול ליתן לו בינונית שלו אם היא יותר מעדית דנזיק.

ב. הלכה כרבי עקיבא מחברו (ר"ף).

מאידך, אם אין למזיק קרקע כעדית של הנזיק, לדברי הכל אינו חייב ליקח קרקע טובה כדי לשלם אלא נותן לו ממה שיש לו (כמבואר בגמרא להלן. תוס').

יב. א. האם יש תשלומי נזיקין להקדש?

ב. מה טיב התשלומין שמשלמים להקדש?

א. שור של הדיוט שהזיק שור של הקדש – פטור (רעהו). רבי שמעון בן מנסיא מחייב נזק שלם אפילו בשור תם (דרש מרעהו להחמיר. ע"ע להלן לו-לח). ופירשו שכן גם דעת רבי עקיבא.

א. אין הלכה כרבי שמעון בן מנסיא (רא"ש וש"פ).

ואין חילוק אם יש באותם נכסים מעילה אם לאו כגון קרקע (תוס' יב:). ויש סוברים שאם אין בהם מעילה – חייב עליהם (עפ"י מאירי; רש"ל ו: בבאור דברי רש"י סד"ה שור רעהו).

ב. הוא הדין לשאר נזיקין, פטורים (רש"י בלשון אחת; תוס' עפ"י הירושלמי ועוד; רמב"ן גטין. ופירשו התוס' שלמדים משור ומאדם ומבור. והרא"ש כתב שלומדים לפטור קל וחומר מאדם המזיק). ואדם המזיק חייב מדרבנן (תוס' בפירוש הגמרא ב"מ צט:). ובחדושי הראב"ד מובא שבשן ורגל הדיוט והקדש שוים.

ג. מבואר בתוס' שאפילו לרבי שמעון בן מנסיא בור פטור על נזקי הקדש, שהרי נתמעט אף מנזקי פסולי המוקדשין. אבל אדם חייב.

נזקי ממון בקדשים קלים – ראה להלן יב-יג.

ב. משמע בגמרא שהאומר הרי עלי מנה לבדק הבית – דינו כבעל חוב, ונוטל הגזבר קרקע בינונית [ואף אם בע"ח בעדית, עכ"פ מהתורה – בהקדש דינו כבינונית. ע' בגמרא, ובמאירי גטין מט.]. ובנזיקין [לדעת האומרים שחייב לשלם] – משלם בעידית.

לדברי הירושלמי (גטין ה,א) האומר הרי עלי מנה להקדש – הגזבר גובה מן העדית (וחולק על תלמודנו. ערשב"א בגטין מט).

דף ז

יג. א. כיצד מתקיים הכתוב מיטב שדהו עם הדרשה ישיב – לרבות שוה כסף, אפילו סובין?
 ב. האם ניוקין ובעלי חוב יכולים לדרוש תשלומין מנכסים גרועים מהמגיע להם, כגון שיש להם קרקע סמוכה לקרקע זיבורית של החייב?

ג. קרקע המוזלת בתקופה מסוימת בשנה מבתקופה אחרת, האם שמים אותה לתשלומין כפי הזול שבהווה או כיוקר העתידי?

א. בתחילה רצו לומר שאם משלם לו מרצונו (בלא הזדקקות לבית דין. רש"י) – יכול לשלם לו מכל דבר, ואפילו סובין, ואם בעל כרחו – משלם מ'מיטב'. (ישלם – בעל כרחו. עולא בריה דרב עילאי). ודחה אביי (ישלם – מדעתו משמע).

ופירש אביי שדינו לשלם בעידית, והדרש 'אפילו סובין' מתקיים באופן שהניזק חפץ בבינונית גדולה יותר, אלא שבאופן זה יכול המזיק לומר לו: אשלם לך כפי היוקר שלאחר זמן, כגון שבניסן הקרקעות יקרות יותר מבתשרי, והזיקו בתשרי – יכול לומר לו, אם רצונך בעדית כדינך – טול לפי שומא זולה של עכשיו. ואם רצונך בקרקע גדולה יותר – טול לפי השומא היקרה של ניסן. מתקיף רב אחא בר יעקב: אם כן הורעת כוחן של נוקין אצל בינונית וזיבורית.

רבא תירץ: כל מה שנותן לו, אפילו סובין – ממיטב יתן. והקשו, הלא מיטב שדהו כתוב. ופירשו רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע: כל דבר המיטלטל 'מיטב' הוא, שאם אינו נמכר כאן נמכר בעיר אחרת, חוץ מקרקע שצריך ליתן לו מ'מיטב' כדי שיקפצו עליה קונים.

תירץ נוסף יש, לרב הונא (ט. כפרש"י שם), שנותן לו או כסף או מיטב. וכשאינו לו כסף – אפילו סובין. הלכה כרב פפא ורב הונא ברדר"י שהם אחרונים (רי"ף ורא"ש ועוד). וכן פירש רש"י (ב.) משנתנו 'במיטב הארץ' (וכן סתם רש"י בדף ה. ד"ה תחת נתינה). וכן נראה מסתימת הגמרא להלן יד: דמטלטלי חשיבי ככסף, ע"ש ברש"י ורא"ש.

והכתבו פוסקים שאפילו יש לו כסף ומטלטלים – יכול להגבותו מטלטלים. ולדעת רבנו תם (בספר הישר, ובתוס' ט. וערא"ש סי' ה) חייב המזיק או כסף או מיטב, ורק אם אין לו – אפילו סובין. והרמ"ה נקט שאם יש לו כסף – חייב ליתן כסף ולא קרקע או מטלטלים. ולכתחילה גובים ב"ד מטלטלין ורק אם אין לו – מגבים מיטב שדהו (הו"מ תיט, א). כששמים קרקע או מטלטלים – שמים לפי מה שהוא יכול למכור עתה במקומו (עפ"י רא"ש; ע"ש ובס"י קא, ט).

ב. מפשט הגמרא כפרש"י משמע לכאורה שביד הניזק הזכות לדרוש קרקע זיבורית או בינונית גדולה יותר מהעדית – כפי שיעור הנזק.

וכן נקטו התוס' (ח: ה) הרשב"א האו"ז והרי"א"ז נפירש כגון שהיתה הקרקע סמוכה לקרקעותיו. ויתכן שבדוקא כגון זה שיש לו בה תועלת שאין לחברו. וכן נפסק בשלחן ערוך לענין בעל חוב הרוצה בזיבורית (הו"מ קב, ב).

ויש אומרים שאם מסרב ליתן לו זיבורית מפני שהיא חביבה עליו ואינו רוצה ליתנה כלל – רשאי, שהרי הברירה ביד המזיק לבחור את הקרקע שמשלם. והגמרא מדברת כאשר מוכן בעצם ליתן לו זיבורית, אלא שדוחק את חברו לשום כיוקרא דלקמיה מפני שהלה חפץ בה – בכגון זה כופים אותו ליתן בזולא דהשתא (רא"ש טור ורמ"א שם. וכן נקט הסמ"ע להלכה). וכן הדין

בשתי עידידות, אם מוכן המזיק ליתן העידית שבקש הניזק אלא שאומר קח אותה לפי היוקר העתידי – אין שומעים לו אלא שמים אותה כפי שהיא עתה (שו"ע תיט, ב).
[ואולם כתובת אשה שדינה בזיבורית, יכול הבעל לומר, אם רצונך בבינונית – טלי כיוקר העתידי].

ג. קרקע שבתשרי היא מוזלת ובניסן יקרה – משלם בתשרי כפי שהיא שווה באותה שעה. וכשמשלם בקרקע משובחת יותר מדינו, כגון אשה הרוצה כתובתה מבינונית – יכול ליתן לפי היוקר העתידי. [היו דעות בגמרא שכן הדין בניזקין ובעלי חובות הרוצים קרקע פחות מדינם כגון זיבורית. ודחו זאת, שביד הניזק והמלווה ליטול כל קרקע שהיא כפי הוול של עכשיו כנ"ל].
יש אומרים שבעלי חובות המשלמים עידית, צריכים לשום כדהשתא ולא כיוקרא דלקמיה (כן נקט הראב"ד בחידושו לעיקר. וכן כיוון בתורת חיים).

יד. עני שיש לו נכסים שאם בא למכרם בזמנים כתיקנם, היה לו די פרנסתו, ועתה מסיבות מסוימות אינו יכול למכרם אלא בהזולה – האם זכאי במתנות עניים?

תניא, הרי שהיו לו בתים (מלבד זה שדר בו. ראשונים) שדות וכרמים ואינו מוצא למוכרם – מאכילים אותו מעשר עני עד מחצה. והעמיד רבה בכגון שבימי ניסן הקרקעות יקרות ובימי תשרי זולות, והוא נצרך למעות בתשרי; עד חצי – דרכו להזול (הלכך כשיש לו קרקעות מאתים והזולו למאה או יותר – משלימים לו למאתים. רש"י). יותר מכך – אין דרכו.

ואם הקרקעות כולם הזולו – הרי אם עתה נכסיו אינם שווים מאתים זוז – הרי זה בגדר 'עני' ורשאי ליטול מתנה אפילו באלף זוז. ואם לא הזולו הקרקעות אלא שמתוך שמחזר אחר מעות נכסיו הזולו – אינו בגדר 'עני' ואינו זכאי במתנות (שהרי קרקעותיו שוות מאתים זוז. רש"י).

א. באופן זה לא יטול כלל לפי שגרם לעצמו ופשע, שלא היה לו להיכנס ולצאת בשביל מעות. אבל אם לא פשע – אפילו שוות יותר ממאתים זוז – יכול ליטול קודם שימכור בפחות משוויין (תוס').

ב. לפי גרסת הרי"ף ועוד ראשונים, מדובר בעשיר שגם לאחר שהזולו הנכסים יש לו מאתים זוז. הלכך אם הזולו קרקעות דעלמא, אפילו הזולו יותר ממחצה – אינו נוטל כלום שהרי יש לו נכסים שווים מאתים [ויש אומרים שהואיל ואין זה שוויים, יכול ליטול מעשר עני עד שמוכר. הג"א בשם ר"י. וכנראה מדובר שהזולו באופן זמני. וא"כ יתכן שאין בדבר מחלוקת]. ואם רק שלו הזולו, אפילו הזולו מעט – יתנו לו עד שימצא למוכרם בשוויים (שמפני שרואים שהוא דחוק למעות אין לו לוקחים בשוויים (תוס'), הלכך אוכל מעשר עני והולך עד שימכור בשוה, וידעו הכל שאינו דחוק למכור. רמב"ם מתנות עניים ט, יז).

ואם בימי ניסן הנכסים בשוויים ובתשרי הם מוזלים ובא למכרם [בתשרי. והראב"ד כתב אף בניסן], אם הזולו עד מחצה – ימכרם ולא יטול מעשר עני. הזולו יותר – מאכילים אותו עד שימצא למכור בחצי דמיהם, שאין הדרך שיוזלו כל כך ויש לתלות שמפני דחקו אינו מוצא לוקחים (רבנו יונה, מובא ברבנו ירוחם). ומהרמב"ם משמע שלעולם אין מחייבים אותו למכור בזול שלא בזמן מכירה אלא מאכילים אותו מעשר עני עד חצי דמיהם.